

u Maratonskoj bici (*J. Boardman*). Identifikacija Demetre kao Hekate na istočnom frizu ne čini se moguća (*H. Kenner*), kao što nije sigurno da se scena sa peplosom na sredini istog friza odigrava na Agori a ne na Akropolju (*W. Gawer*). itd. U ovoj lepezi manje ili više smelih pretpostavki, ideja pisca ovih redova da je partenonski friz tematski i likovno blizak sifnijskom frizu u Delfima i da je Fidija bio delimično inspirisan ovim poslednjim spomenikom pri koncipiranju kompozicije partenonskog friza, ne čini se ništa manje verovatna. O tome svemu zainteresovani će moći da opširnije čitaju u septembru 1983 g., u vreme održavanja XII kongresa klasičnih arheologa u Atini, kada će prema obećanju organizatora u Bazelu izaći iz štampe Akta ovog partenonskog skupa.

Partenonski kongres u Bazelu bio je potreban iz više razloga i bio koristan na više načina. Na njemu je načinjen saldo naših dosadašnjih znanja o Partenonu i definitivno su prihvaćene neke postavke o skulpturi i arhitekturi Partenona koje su do sada izgledale diskutabilne. S druge strane, otvoren je niz novih pitanja koja pokazuju da i posle 150 godina intenzivnog proučavanja, još uvek je daleko čas kada će arheološka nauka reći svoju poslednju reč o ovom veličanstvenom spomeniku, u kome, da citiramo Plutarha, „veje miris večna cveća i živi duša koja nikada ne stari“.

Primljeno 27. V 1982.

R. Vasić,
Arheološki institut, Beograd.

IZVANREDNO USPELO IZDANJE TOME AKVINSKOGA

Toma Akvinski — Izabrano djelo. Izabrao i priredio Tomo Vereš, Zagreb 1981, Globus, 413 str.

Zovem ga izdanjem, iako to nije u filološkom smislu izdanje teksta, nego najvećim dijelom samo izbor u prijevodu iz golema opusa Tomina. Ali je taj izbor uz bogate bilješke, literaturu gotovo uza svaki ulomak, bibliografiju i vrlo temeljit uvod — obilježen u tolikoj mjeri dokazima Verešova poniranja u cjelovit opus Akvinca, da ga s pravom smijemo nazvati autorskim djelom prvoga reda. Teolozi i filozofi treba da ocijene sve dimenzije u izboru, uzevši u obzir ne samo neizmjernu količinu relevantnih tekstova, što ih je Toma Akvinski ostavio, nego i Verešova načela (str. 24—26) kojima se pri biranju vodio.

Prije nego bih se osvrnuo na filološku stranu ovoga — odmah ću reći — izvanredno precizno obavljena posla, spomenut ću sastav knjige.

U izboru iz filozofskih djela Vereš većinom prevodi predgovore (prooemia). Iz tumačenja uz Aristotelovu *Etiku* bira 1. lekciju I. knjige, a uz *Metafiziku* prve 3 lekcije I. knj. U cjelini prevedene su dvije filozofske rasprave: *De ente et essentia* i *De aeternitate mundi*, i u Dodatku dva teološka *Nastupna predavanja* na Pariškom sveučilištu. Uz prijevode spomenutih cjelovitih rasprava i nastupnih predavanja naveden je usporedno i latinski izvornik.

Od teoloških spisa središnja mjesta u izboru zauzimaju dvije sume: *Summa contra gentiles* (kojoj je izvorni naslov, posebno ističe Vereš (str. 123), *Liber de veritate catholicae fidei contra errores infidelium*) i *Summa theologiae*. Iz prve je sadržan ovaj izbor: prvih 9 poglavlja iz I. knj., prva 4 iz II. knj. i pogl. 11. iz IV. Iz druge, *Sume teologije*, — kojoj je ne samo među teološkim spisima, nego i u cijelom izdanju s pravom dano kudikamo najviše mjesta (od str. 153 do 327, dakle 175 stranica, više nego svih ostalih izabranih tekstova zajedno) — prevedeni su proslovi (prologi) i po nekoliko pitanja svih četiriju glavnih dijelova. Nadalje u knjizi nalazimo, u prijevodu i usporednu izvorniku, 1 talijanski sonet i 4 himne (prev. M. Pavelić, a iza prijevoda sekvencije *Lauda, Sion, Salvatore* naveden je i starohrvatski tekst glagoljskog Omišaljskog misala iz početka 14. st.: *Hvali, Sione, Spasitelja*). Zatim su, u Dodatku, dva već spomenuta nastupna predavanja i nekoliko ulomaka iz drugih djela.

Na početku je knjige „Riječ izdavača“, u kojoj se ističe povijesna značajnost djela velikog skolastičara i važnost ovoga, kod nas prvog izbora iz njegovih ukupnih djela. Uređivački odbor ovog izdanja, napominjem, čine: V. Filipović, G. Gretić, J. Kaštelan i F. Zenko. Prijeводе je redigirao T. Ladan. Na str. 1—31 nalazi se Verešov uvod „Život i djelo Tome Akvinskoga“, sjajno ocrtani tijek života i školovanja i misaoni razvoj, uz kritički popis svih djela Tominih. Na kraju su knjige Bibliografija i tri vrlo važna kazala. Bibliografija, još jedan dokaz dugogodišnjeg rada i akribije Verešove, popisuje „knjige, članke, prikaze, presudbe i bilješke, te neke važnije odlomke knjiga i članaka koji se na bilo koji način, ali ipak izričito odnose na život i djelo Tome Akvinskoga, a objavljavani su u našoj domovini od 1879. do 1980. godine“ (str. 373). Među kazalima na prvom je mjestu latinsko-hrvatski „Rječnik pojmova“, koji /prema Verešu, str. 395/ „obuhvaća samo neke nosive i osobite izraze u Tominu djelu kojih je značenje danas ili nerazumljivo ili se pogrešno shvaća“, jer „Bitna je značajka Tomina jezika da ključni filozofski i teološki izrazi imaju više sličnih značenja, pa je tako posrijedi analogičnost i višeznačnost“ (ibid.). Zatim slijedi „Kazalo latinskih pojmova“ i hrv. „Kazalo imena i pojmova“.

Nisam kadar ocijeniti tančine teološke (i filozofske) terminologije u ovom djelu ni krajnji domet relevantnosti za cjelovitost Tomina opusa. Ali dvoje mogu istaknuti, što se tiče filološke strukturiranosti, a onda i teološko-filozofske dimenzije ovoga prevodilačkog pothvata: prvo, korisnost (i rekao bih: nužnost) i preciznost spomenutih triju kazala; drugo, Verešovu dosljednost u tome što u tekstovima prijeвода, kod svih specifičnih termina, čak i kod mnogih karakterističnih ili moguće spornih sintagma ili većih dijelova rečenice, u zagradama uz prijevod stavlja latinski termin odnosno sintagmu. Time je, smatram, postignuta maksimalna provjerljivost, to više što se radi o tekstovima osjetljivim i, u najvećem dijelu, prvi put u nas prevedenim. Opravdanost takva postupka navođenja latinskih izraza biva još izrazitijom i time što je poduprta kazalima na kraju knjige i bilješkama uz prijeводе, od kojih su mnoge također posvećene terminološkim distinkcijama.

U prilog svomu načelu prevodilačkom citira Vereš (str. 26) samoga Tomu Akvinskoga, iz predgovora spisu *Contra errores Graecorum*: „Ad officium boni translatoris pertinet ut (...) servet sententiam, mutet autem modum loquendi secundum proprietatem linguae in quam transfert“. Doduše, Vereš to tvrdi u vezi s nekim stručnim izrazima ili dijelovima rečenice, koji se nisu mogli prevesti doslovno pa su stavljeni u izvornom obliku u zagrade, i s nekim drugim slučajevima, razmjerno vrlo rijetkima. Dakako, Vereš je krajnje oprezan. No tvrdnju o *doslovnom* prevođenju sigurno ni sam ne shvaća — doslovno. Jer skrupulozna pozornost koju Vereš posvećuje svakom detalju u prevođenju izvornog teksta i, od leksičkog do sintaktičkog, činjenica je koju u prvom redu treba istaknuti. Skrupuloznost dakle u svim rasponima teksta, i to teksta tako specifičnog u mnogom pogledu kakav je Tomin. Ali prevodeći Tomu iz nutrine, tako da kažem, njegove misli, Vereš ne preza pred tim da tijek rečenice transponira tako kako bi ona u novom, hrvatskom mediju zvučala i vjerodostojno, latinskom izvorniku primjereno, ali i zaokruženo i jezično uravnoteženo, da ne kažem: elegantno. Stoga, Verešov prijevod Tome Akvinskoga u cjelini promatran nije ni doslovan ni nedoslovan. On je — izvrstan. Evo samo jedan specimen iz 3. poglavlja spisa *De aeternitate mundi* (str. 103):

Latinski izvornik — „In hoc ergo tota consistit quaestio, utrum esse creatum a Deo secundum totam substantiam, et non habere durationis principium, repugnet ad invicem, vel non. Quod autem non repugnet, sic ostenditur. Si enim repugnet, hoc non est nisi propter alterum duorum, vel propter utrumque: aut quia oportet ut causa agens praecedat suum effectum esse duratione; aut quia oportet quod non esse praecedat esse duratione; propter hoc dicitur creatum a Deo ex nihilo fieri“.

Prijevod — „Srčika pitanja sastoji se, dakle, u ovome: ima li unutrašnjeg proturječja između postavke da je Bog stvorio svijet u cjelini njegova bića, a da njegovo trajanje nema početka? Da tu nema nikakva proturječja, može se pokazati na slijedeći način. Kad bi, naime, to bilo proturječno, razlog bi bio ili u jednoj od dviju postavki ili u objema, to jest ili zbog toga što proizvodni uzrok (causa agens) mora trajanjem prethoditi svome učinku ili zbog toga što postojanju mora trajanjem prethoditi nepostojanje. U tom se smislu kaže da je stvoreni svijet postao od Boga iz ništavila“.

Tiskarskih grešaka i stvarnih omašaka ima u knjizi, s obzirom na veličinu i specifičnost tekstova, relativno malo. Neke su odmah uočljive, na primjer: *exitus* umjesto *exitus* u bilj. 1 na str. 168, *ali* umj. *ili* (str. 127, preposlj. pasus: kamena ali trokuta), *M. Ficin* (str. 1, bilj. 2) i *Ficino Marsilj* (str. 407, s. v.) umjesto *Marsilio Ficino, intellecta* i *intellectus* (mjesto s dva l, na str. 402. s. v. *forma intellecta* i *informatio intellectus*) i na istoj stranici *participative* umj. *part-* i *forma individuales* umj. *f. -alis*, na str. 403 *transcendentalia* umj. *transcendentalia* i na istoj stranici *praebulum* mj. *praebulum*. Neugodnije su, u istom „Kazalu latinskih pojmova“, *esse sensibili* i *voluntariis*, oboje s.v. na str. 401 odn. 403: jasno je da moraju biti uvršteni u obliku *esse sensibile* odn. u već postojeći termin *voluntaria*, jer su u tekstu sadržani u ablat. konstrukciji uz prijedlog *in*. Pogreška je također na str. 178: u retku 16. odozgo mora biti „... u tumačenju *Scipionova sna* (umjesto: *Scipionovih snova*) i u bilj. 13 „Ciceronovo djelo *Somnium Scipionis*“ (a ne: *Somnum*...). Krupna je omaška što su na početku prijevoda 1. poglavlja spisa *De aeternitate mundi* ispale dvije umetnute rečenice: iza „... ne postoji oduvijek“ (u 2. retku, str. 101) nedostaje prijevod za latinski: *sicut quidam philosophi errantes posuerunt*, a iza „trajanje jednom počelo“ (u 3. retku) nedostaje prijevod za latinski: *sicut Scriptura sacra, quae falli non potest, testatur*.

Ne mogu se složiti s Verešom (str. 24, vrh) da je Boetije prvi počeo prevoditi na latinski neke nosive filozofijske pojmove Platona i Aristotela, jer je to već prije njega djelomice učinio Ciceron. Šteta je što su u ovom izdanju, u kojemu se jeziku u svim slojevima posvećuje istančana briga, autorovoj (ili lektorovoj) pozornosti izmakle ovakve, na primjer, pogreške: „tekstovi mjerodavnih mislilaca <...> Anselma, Bernarda i Huga de Sancto Victorea“ (str. 12, dno: genitivni nastavak naljepljen na lat. ablativ *Victore!*), na str. 162 i 169 *Damašćanin* umjesto *Damašč-*; na str. 18, posljednji pasus: „Najkritičnije izdanje sabranih djela Akvinca...“ (jedino bi bilo ispravno reći bez superlativa: Najbolje, najdosljednije, ili sl. ... izdanje...), ali mi najviše smeta upotreba sufiksa *-čan/čni*, koji bismo i dalje trebali upotrebljavati za posebna područja značenja, a za ovo tekstološko zadržavati oblik sa sufiksom *-čki*, dakle *kritičko* izdanje). Također je pogrešna, odnosno nedosljedno provedena transkripcija grčkih i latinskih imena (na sreću su takva mjesta u manjini s obzirom na cijeli tekst!); ako su promakli autoru, nisu smjeli lektoru, na primjer: tri puta u rečenicama „Polos je bio učenik sofista Gorgiasa. Spominje ga Platon u svom djelu Gorgias“ (bilj. 22, str. 47), zatim latinsko-grčko-hrvatska mješavina u „Sedam mudraca“ su: *Tales, Chilon, Solon, Pittacus, Cleobulus, Bias* i *Myson*“ (bilj. 3, str. 57), pa „*Simonid* iz Ceosa...“ (bilj. 11, str. 59), „*Seneca* izvješćuje...“ (u bilj. 15, str. 72). Tim bi primjerima pripadao i izraz *hipotipoza*, koji se u knjizi (str. 364, gore) nepotrebno piše *Hypotypoza*. Jer ako već odavna imamo sustavno, npr. *hipostaza*, *hipokoristik*, *hipotaksa*, *hipoteza* i mnoge druge, treba da bude i *hipotipoza*. Unatoč ispravnoj upotrebi imena *Boetije* na drugim stranicama, promaklo je *Boecije* u br. 42 i 43 (str. 30) i *pseudoboecijanski* (br. 22, str. 31, gdje je i nepriličan sufiks *-janski*, umjesto boljega i jednako razumljivoga *Pseudo-Boetijev* ili *-boetijevski*). Ako su na preostalim stranicama vlastita imena grčka i latinska kroatizirana prema ustaljenim načelima, nema nikakva razloga da tako ne budu i gore navedena, dakle *Gorgija* (s gen. *Gorgije*, dat. *Gorgiji*, itd.), *Hilon*, *Pitak*, *Kleobul*, *Seneka* i dr.

Možda sam se predugo zadržao na tim primjedbama uže filološke prirode, koje nisu od primarnog značenja. Ali sam uvjeren da nitko neće ni pomisliti, da bi one imale zastrti temeljni dojam o cjelini Verešova ostvarenja, dojam izvanredne vrsnoće. Čak ovom djelu pripada i pridjevak reprezentativnosti: u prvom redu zbog pristupa prijevodu i obradbi tekstova velikog mislioca, ne manje i zbog likovne opreme i sloga.

Primljeno 28.III 1982.

V. Vratović,
Filozofski fakultet, Zagreb.